

Recension av utställningen *Ferrum* på Tekniska museet i Stockholm

Utställningen är producerad av Jernkontoret till dess 250-årsdag och i museet är det tänkt att visa hur stål använts i olika sammanhang från det att man började producera järn. Utställningen börjar redan utanför museets entré med stora installationer som på håll påminner om Miró-skulpturer i glada färger. Dessa ger smakprov på hur stål kan användas och utnyttjas i olika sammanhang. Här kan vi bland annat se i en modell stålets bärkraft i Öresundsbron, i lyftkranar, inom industrin och på många andra olika sätt. Dessa storstilade "skulpturer" i klatschiga färger är tänkta att dra till sig en ny publik till museet. Den som går förbi blir intresserad av objekten, börjar läsa skyltarna, vill veta mer och träder in i museet.

För den helt oinvidge kan ett besök i den permanenta utställningen vara på sin plats. Där kan man följa det hårda arbetet i gruvan för att komma åt malmen ur vilken metallen kan utvinnas. Man färdas ned i underjorden i något som starkt påminner om Spökhuset på Gröna Lund. Här är det väl tänkt att man skall uppleva gruvmiljön, men den mysstämning som infinner sig hos besökaren har jag svårt att föreställa mig att gruvarbetaren delade. Här ser vi småleende dockor som hugger i bergväggen. Vill man ha ljudeffekter räcker det att trycka på en knapp. Besökaren har svårt att föreställa sig den miljö som den faktiske gruvarbetaren genomled under svåra förhållanden under långa arbetspass större delen av sitt liv. Väl ute ur gruvan hamnar besökaren återigen i sin egen tid och kan se hur dagens gruvdrift sköts; nämligen från ett kontrollbord med en tidningsläsande kvinna. Man ställer också i utställningen frågor om framtiden; vad händer när malmen tar slut? Inga ansatser till svar ges.

Denna del av den permanenta utställningen kan vara ett gott komplement till den tillfälliga utställningen om järnets historia. Denna utställning är indelad i olika sektioner och följer en kronologisk utveckling. Vi får veta hur man började att utvinna och bearbeta järn i blästerugnen ur röd jord eller malm från sjöbotten. Därefter följer avsnitt om järnets tidiga användning, arbetsmiljön för de som var sysselsatta med järnhantering samt geologiska förklaringar till metallen. Ju längre man tränger in i utställningen får man följa utvecklingen av järnhanteringen och dess betydelse i det svenska samhället. Järnet som framställdes av dåligt avlönade arbetare tillät en liten privilegierad grupp av brukspatroner att expandera och exportera sina produkter. Sverige blev med hjälp av järnet en allt mer betydande makt i Europa och därmed alltmer beroende av dess inkomster. Utställningen försöker visa att hela det svenska samhället påverkades av järnet som handelsvara och nya uppfinningar rörande järnets utvinning och hantering. Besökaren får veta att konkurrensen från England där nya metoder utvecklats, fick förödande konsekvenser för det svenska samhället. Vi förs in i industriåldern och järnhanteringen blir en "konst", en vetenskap. Det är nu Jernkontoret bildas får vi veta. Världen förändras, vi får nya användningsområden och nyare, bättre och billigare stål. Det är massproduktionens tid och hela järnindustrin står i omvandling. Bruksamhällen dör, industrierna koncentreras. Bruken blir stora järnverk och ombildas till aktieföretag. En ny guldålder inleds, man kan förse kriget med materiel, kriget industrialiseras. Men järnhanteringen går mot en ny kris på 20-talet med ännu en "bruksdöd". Besökaren kliver sedan in i sin egen tid som framställs som övervägande positiv. Vi får veta stålets alla typer av användningsområden; från vardagsföremål till industriprodukter. Vi får också veta att stålet är miljövänligt, återvinningsbart och energisnålt. En av de sista delavsnitten i utställningen heter "Stålmannen lever" och här får vi veta att stålet är oersättligt. Ytterligare exempel på stålets oanade möjligheter ges; kullager, broar, kirurginstrument, maskiner...

Utställningens början och slut knyts samman med två rum. I dessa små rum med glasmontrar ställs olika föremål ut mot en svart bakgrund på ett väldigt estetiskt sätt. I det inledande rummet där rubriken är "Metallerna - en gudagåva", får vi prov på metallernas fascination hos människan genom tiderna. Hur man länge trott på metallernas gudomliga ursprung och hur människan själv försökt framställa guld. I det avslutande rummet, som väl är tänkt att knyta samman med det första, då man kommer tillbaka till den plats man startade ifrån, verkar vilja visa att de inneboende gudomliga krafterna hos metallerna verkligen finns. I dessa svarta montrar ställs vår tids avancerade apparater och maskiner ut under rubriken "Metallerna - i människans tjänst".

Vad är då intrycket som blir kvar efter att ha gått igenom en sådan här utställning? Utställningsproducenterna verkar vilja sätta besökaren i andakt för sin egen tid. Först kämpar vi oss igenom en lång historisk period där järnet varit orsak till mycket lidande och slit, därefter träder besökaren in i den "fantastiska" samtiden där framställningen av materialet är smidigt och lätt och där materialet är oöverträffbart och oersättligt! Varför denna

självhävdelse? Det blir lite väl mycket propaganda i slutet och nästan som en uppmaning av att vi skall vara tacksamma mot våra förfäder som slitit genom alla tider för att vi skall få njuta av dess frukter.

Att göra en utställning om järn för en bred publik måste vara ganska svårt. Besökarnas kunskaper och erfarenheter ligger på så olika nivå. Man har dock försökt att ge alla någonting och även att vara pedagogiska. Det är en utställning som vill ge besökaren kunskap och insikt om ett material som vi ständigt konfronteras med. Jag tycker personligen att det är intressant med temautställningar när man sätter ett föremål eller en företeelse i fokus. Denna utställning försöker vara uttömmande, vi får veta allt om både material, framställning och användningsområde, såväl ur socialt, vetenskapligt och estetiskt perspektiv. Detta är intressant, men samtidigt tycker jag att jag trots allt detta inte fått någon riktig känsla för materialet. Mitt intresse eller ointresse för järn är lika stort som när jag steg in i museet.

Man har försökt fånga allas intresse, från vetenskapsmannen till den gamle gruvarbetaren, den oinsatta allmänheten och barnen. Utställningen består av fotografier, rekonstruerade miljöer, föremål och ljudillustrationer. Därtill kommer en hel del interaktiva hjälpmedel som för övrigt sällan fungerade. Här ska vetenskapsmannen kunna se sitt material i ett större perspektiv, han kan få ett mer etnografiskt och historiskt perspektiv på sitt arbetsområde. Den gamle gruvarbetaren kan likaså se sitt arbete i ett vidare perspektiv, se hur han är en länk i en lång kedja som sedan leder fram till materialets "fantastiska" möjligheter. Han kan känna igen gamla miljöer och arbetsförhållanden. För en vanlig besökare som inte har någon direkt anknytning till järnet som produkt blir utställningen ett tillfälle till att uppmärksamma något som vi ständigt finner i vår omgivning och som vi kanske inte närmare reflekterat över. Det är väl också tänkt att ge en introduktion till barnet om järnets historia och användningsområde, men jag tror tyvärr att det ett barn bäst kommer ihåg från denna utställning är ljudeffekterna och alla de knappar man kan trycka på.

Jag tror att det finns två sätt att se den här utställningen och båda är lika misslyckade. Antingen gör man som jag gjorde och läste alla de många och långa texterna som beskrev järnets utveckling från forntid till nutid och försummade därmed att verkligen titta på de föremål och de fotografier som ställdes ut. Eller så struntade man i texterna och koncentrerade sig i stället på vad som verkligen ställdes ut, men gick då miste om mycket av det som utställarna ville lära ut. Textmaterialet i utställningen var alldeles för omfattande för en vanlig besökare och särskilt för en besökare med otåliga barn som vill springa omkring och trycka på knappar och inte alls följa den utsnittslade kronologiska ordningen. På vissa håll i utställningen hade man lagt in berättande röster som jag aldrig riktigt kom underfund med hur de aktiverades. Dessa var likaså alldeles för långa. Som besökare orkade man inte stanna kvar och lyssna till slut.

Man blir ju också lite på sin vakt när man ska gå och se en utställning producerad av en branschorganisation med egna intressen inom temat för utställningen. Jag tycker också att de egna intressena mycket skiner igenom och präglar hela utställningen. Dock får lov att sägas att det inte råder någon tvetydighet om vem som är ansvarig för utställningen, utan det redovisas klart och tydligt vilket gör att man som besökare blir medveten om de vinstintressen som kan finnas bakom.

Vad gäller utställningens upplägning och design så är den lätt och ljus. Den är strikt kronologisk och lätt att orientera sig i. Vad gäller ljus och färgsättning kan man bli lite betänksam. De första rummen som behandlar den första mödosamma tiden då man utvann järn är mörka och ju längre fram i tiden man kommer ju ljusare blir det och färgerna blir allt lättsammare och gladare i tonen för att i det sista rummet bli kliniskt vit. I ett av rummen som behandlar krisåren då den engelska järnhanterings konkurrens gjorde det svårt för svensk industri, är rummet så mörkt att man knappt ser vad som ställs ut. Även ljudillustrationerna följer samma mönster. Under den svenska industrins framgångar på 1700-talet, spelas en ljuv och skön musik lite dovt i bakgrunden.

Man får ingen riktig känsla för arbetarnas hårda villkor trots att det mycket är deras situation som sätts i centrum i utställningen. Det blir snarare ett romantiserande över de gamla bruksmiljöerna vilket förstärks av de sidor ur turistbrochyrer som finns uppsatta på flera ställen i utställningen. Här får man veta att man kan åka och besöka gamla bruksmiljöer öppna som museum med öppettider och allmän turistinformation.

Det intryck som denna utställning tillsist lämnar kvar hos mig som besökare är en vision om ett material som förvandlats från ett fientligt och motståndskraftigt material som människor kämpat mot genom tiderna, men som i vår tidsålder förvandlats till människans vän och hjälpmedel; "Stålmannen lever"!